

I Питања

1. Поређај месеце по величини, од најмањег до највећег: Ганимед, Европа, Месец, Титан, Фобос.

Одговор. Фобос ($d \approx 22$ km), Европа ($d \approx 3100$ km), Месец ($d \approx 3500$ km), Титан ($d \approx 5150$ km), Ганимед ($d \approx 5260$ km). У загради су дате приближне вредности пречника; извор: NASA, fact sheets.

2. Колико има звезда на целом небу које у видљивом делу спектра (филтер V) имају негативну привидну величину, не рачунајући Сунце, 0, 2, 4, 5 или 9? Можеш ли да их наведеш?

Одговор. Има их четири. Од најсјајније ка најмање сјајној то су: Сиријус ($m_v = -1,46$), Канопус ($m_v = -0,72$), Арктур ($m_v = -0,04$) и α Кентаура ($m_v = -0,01$). Пета по сају је Вега, њена привидна величина је $m_v = +0,03$. Извор: Cambridge Encyclopedia of Stars, J. B. Kaler, Cambridge University Press, 2006.

3. Која је коначна фаза Сунчеве еволуције? Колики ће тада бити Сунчев полупречник (само ред величине)?

Одговор. Звезде малих маса којима је после стадијума црвеног џина и губљења омотача остало мање од $1,4 M_{\odot}$ - тзв. Чандрасекхарова граница (звезда родитељ $M < 8 M_{\odot}$), или оне најмање, које нису ни досегле стадијум црвеног џина, еволуираће у беле патуљке. Бели патуљци су топле звезде великих густина (од 10^8 kg m^{-3} на површи до $10^{11} \text{ kg m}^{-3}$ око средишта) и малих полупречника ($R \geq 0,01 R_{\odot} \sim 10^3 \text{ km}$). Без извора енергије, хладећи се мењају боју, зраче на све дужим таласима и, после црвеног патуљка, коначно постају мала тамна тела која више не видимо. Према: Општа астрофизика, М. Вукићевић-Карабин, О. Атанацковић-Вукмановић, Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.

II Задаци

1. Воз се креће ка истоку брзином од $v' = 60 \text{ km h}^{-1}$ дуж шездесетог упоредника на северној хемисфери. Колико ће за путника у овом возу трајати обданица 21. марта? Атмосферска рефракција се занемарује.

Решење. Земља се обрће са запада ка истоку. Брзина у односу на средиште Земље тачке на Земљиној површи која се налази на географској ширини φ дата је изразом

$$v_0 = \frac{2\pi R_{\oplus}}{P_0} \cos \varphi,$$

где је $R_{\oplus}$ Земљин полупречник, а P_0 период обртања Земље, или један звездани дан. За $\varphi = 60^\circ$ је $v_0 = 835 \text{ km h}^{-1}$. Како се воз, па тако и наш путник, креће такође ка истоку, његова брзина у односу на средиште Земље v ће бити

$$v = v_0 + v' ,$$

тј. $v = 895 \text{ km s}^{-1}$. Пошто је $v > v_0$, трајање дана за овог путника P' ће бити краће, јер је

$$P' = \frac{2\pi R_{\oplus}}{v} \cos \varphi .$$

Решење је $P' = 22^{\text{h}}23^{\text{m}}16^{\text{s}}$. Због тога што је датум 21. март, тј. пролећна равнодневица, обданица траје у пола мање, тј. $11^{\text{h}}11^{\text{m}}38^{\text{s}}$.

2. Колика је брзина вештачког Земљиног сателита који се око ње креће по кружној орбити на висини од $0,5 R_{\oplus}$ од њене површи ($R_{\oplus}$ - полупречник Земље)? За које време овај сателит обиђе око Земље? Сматрај Земљу сфером.

Решење. На основу II Њутновог закона је:

$$-\frac{u_c^2}{r} = -\frac{GM_{\oplus}}{r^2} ; r \geq R_{\oplus} ,$$

где је: r растојање до средишта Земље, u_c кружна брзина за то растојање, G универзална константа гравитације и $M_{\oplus}$ маса Земље. Одавде следи

$$u_c^2 = \frac{GM_{\oplus}}{r^2} . \quad (1)$$

Из релације (1) следи да је кружна брзина на растојању $r = 1,5 R_{\oplus} \sqrt{1,5}$ мања од прве космичке брзине ($r = R_{\oplus}$), дакле $u_c = 6,46 \text{ km s}^{-1}$. Период обиласка се може израчунати као количник пређеног пута и брзине. Пут је једнак обиму круга, тј. $3\pi R_{\oplus}$, те је онда период једнак 9307 s , или $2^{\text{h}}35^{\text{m}}$, што приближно износи $0,11$ средњих Сунчевих дана. Осим тога, период се може одредити и на основу III Кеплеровог закона.

3. Угаони пречник збијеног звезданог јата удаљеног од нас 3 крс је $\delta = 25'$, а његова привидна величина $m_v = 4,5$. Сматрајући да се јато састоји од звезда сличних Сунцу равномерно распоређених унутар јата одреди запреминску концентрацију звезда (број звезда у јединици запремине) у јату. Сматрај да је јато сферног облика и занемари међузвездану екстинкцију.

Решење. С обзиром да је апсолутна величина Сунца $M_{v\odot} = 4,82$ оно би на растојању $d = 3$ крс изгледало као звезда привидне величине m_{v0} :

$$m_{v0} = M_{v\odot} + 5 \log d - 5 .$$

Следи $m_{v0} = 17,2$ (d изражено у рс). Овој привидној величини одговара осветљеност E_0 . Однос осветљености E/E_0 , где је E осветљеност јата као целине, даје нам укупан број звезда у јату N , конкретно

$$\frac{E}{E_0} = N, \quad \log \frac{E}{E_0} = 0,4(m_{v0} - m_v) N \Rightarrow 10^{0,4(m_{v0} - m_v)}.$$

Следи $N \approx 1,2 \times 10^5$. С обзиром на то да су звезде равномерно распоређене и да јато има лоптаст облик, концентрација звезда n је дата изразом

$$n = \frac{N}{(4/3)\pi r^3},$$

где је r полупречник јата. Њега одређујемо из релације

$$r = \frac{1}{2} \frac{\delta}{206265} d;$$

јединице су: рс за d и r , и лучна секунда за δ . Добија се $r = 10,9$ рс. Онда је $n \approx 22 \text{ рс}^{-3}$.

4. Одреди галактичку паралаксу квазара на црвеном помаку $z = 1$. Галактичка паралакса је угао под којим се са квазара види полупречник Сунчеве путање $R_{\odot}$ око средишта Млечног пута. Сматрај да је $R_{\odot} = 8$ крс и да се растојање квазара одређује из Хабловог закона.

Решење. По аналогји са годишњом паралаксом галактичка паралакса ће бити дата изразом,

$$\pi_G = \frac{R_{\odot}}{d},$$

где је d растојање квазара које је, као што знамо, одређено из Хабловог закона:

$$d = \frac{v_{rad}}{H},$$

где је H Хаблова константа. Вредност дата за црвени помак сугерише употребу релативистичке формуле у циљу одређивања радијалне брзине v_{rad} . Следи

$$v_{rad} = c \frac{(1+z)^2 - 1}{(1+z)^2 + 1}.$$

Резултат је $v_{rad} = (3/5)c \approx 1,8 \times 10^5 \text{ km s}^{-1}$. Следи $d \approx 2570$ Мрс и даље да је $\pi_G = 3 \times 10^{-6} \text{ rad} = 0,64''$.